

Juraj Hatrík

CESTY ZA HUDBOU A K HUDBE

(štúdie – úvahy – analýzy)

H plus 2016

Publikácia vyšla s finančným príspevkom Hudobného fondu.

© Juraj Hatrík

Zostavenie a redakčné spracovanie: ©Eva Čunderlíková – H plus

Grafická úprava: Andrea Miretínska

Autori fotografií: Kamil Vyskočil (1 – 8), Rastislav Polák (9a, b, c, 36a, b, c),
Vladimír Hák (27a, b), Eva Čunderlíková (obálka, 34, 35, 37 – 41)

Návrh obálky: Eva Čunderlíková

ISBN 978-80-88794-61-5

Editoriál

Reflexia tvorby ma vždy priťahovala, i keď som spočiatku ťažko a hlavne dlho hľadala vhodné slová na vyjadrenie svojho názoru na konkrétne dielo. Ako snáď každý absolvent hudobnej vedy som sa pokúšala slovom a písmom reflektovať dianie okolo seba. Správy, stručné recenzie, komentáre. Pri Zväze slovenských skladateľov bol v tom čase zriadený Kruh mladých muzikológov, kde sa konali stretnutia mladých – najskôr v Moravanoch, neskôr v Domove skladateľov v Dolnej Krupej. Stretávali sme sa nielen muzikológovia medzi sebou, ale i s mladými skladateľmi a interpretmi, chodievali sme i na skladateľské kolokviá. Zamýšľali sme sa nad otázkami: Čo napísať? K čomu sa vyjadriť? Máme opísať svoje pocity, čo mnohí zo starších kolegov s dávkou irónie nazývali „dojmológiou“? Alebo sa radšej venovať štruktúre, harmonickému vývoju či forme? Alebo máme radšej skúmať autora a opierať sa o jeho osobné vyjadrenia – veď sami ani nemusíme odhaliť jeho skladateľský zámer, ani presne „prečítať“ štruktúru, motívy, súvislosti a nadväznosti na iné diela či autorov... Tak som počúvala, študovala partitúry, konzultovala...

Hlavne však počúvala. Nielen hudbu, ale aj postrehy iných, múdrejších a skúsenejších, určite aj citlivejších ako ja na hudbu samotnú. Slovenský hudobný fond bol miestom, kde sa stretávala takmer celá slovenská hudobnícka obec, kde som mala možnosť priameho kontaktu s aktuálnou (nielen) slovenskou hudobnou tvorbou, interpretmi, muzikológmi. Druhá polovica sedemdesiatych rokov pre mňa neznamovala len „nástup do zamestnania“, ale bola to predovšetkým príležitosť rozvíjania vnímania a myslenia o hudbe prostredníctvom človeka, ktorého i po 40 rokoch považujem za najpovolanejšieho hudobného analytika a mediátora hudby: Juraja Hatríka. Nie náhodou jeho priateľ – maliar Marián Mudroch povedal do knihy Hlas pamäti, že Juraj Hatrík „...vlastní zázračnú schopnosť hovoriť o hudbe tak prítažlivo. Pri jeho rozprávaní som nadobudol pocit, že porozumieť tomuto náročnému a fascinujúcemu médiu, akým hudba je, „nie je žiadny problém“...“

Prehrávky v klube skladateľov pre rôzne typy publika; koncerty v Klariskách, ktoré sme spolu pripravovali (dramaturgia, programové bulletin); autorská a redakčná práca na profiloch – letákoch skladateľov; články a štúdie v bulletine Slovenská hudba, ktorý vychádzal v štyroch jazykových mutáciách (mimo slovenčiny), bol určený pre zahraničie a dlhé roky bol jediným tlačovým médiom, v ktorom „mu bolo dovolené“ publikovať; prehrávky a besedy pre deti, mládež či učiteľov v stredisku Hudba a mládež v bratislavskej Petržalke; semináre pre učiteľov, zamerané na integratívnu hudobnú pedagogiku v rámci činnosti Asociácie učiteľov hudby Slovenska a nakoniec teória a analýza hudby pre študentov na Hudobnej a tanečnej fakulte Vysokej školy múzických umení s vyústením

do koncepcie hudobnej pedagogiky v rámci Doplňujúceho pedagogického štúdia na VŠMU.¹

Lubomír Chalupka označil Juraja Hatríka za „polypersonálnu osobnosť“. Skladateľ – teoretik – pedagóg – literát – filozof – psychológ... Jeho rozvetvené záujmy neostali iba pri obohacovaní a rozvíjaní vlastnej osobnosti, ale prejavujú sa v obrovskom množstve tvorivých výstupov.² Oblasť, ktorej je venovaná táto knižka, sú analytické, estetické či filozofické úvahy o hudobných dielach, komentáre či briskné postrehy k daniu okolo seba.

Publikovať začal už ako študent – aspirant na HTF VŠMU, pokračoval analytickými textami v časopisoch Slovenská hudba a Hudobný život; po „normalizácii“ v 70. rokoch 20. storočia, keď bol vylúčený zo Zväzu slovenských skladateľov a musel odísť aj z VŠMU, iba sporadicky; prevládajú skôr interné materiály (posudky, koncepčné materiály, anotácie, profily skladateľov a pod.) v rámci pracovného zaradenia v Slovenskom hudobnom fonde (dnes Hudobný fond) a už spomínané články do bulletinu Slovenská hudba pre zahraničie. Až v prvej polovici 80. rokov sa začínajú objavovať analýzy diel slovenských skladateľov v rubrike Tvorba v časopise Hudobný život, príležitostné recenzie, rozhovory či komentáre v Hudobnom živote i iných časopisoch a denníkoch. Po návrate k pedagogickej práci na HTF VŠMU (1990) sa hudobnej analýze začal venovať intenzívne a systematicky. Hneď v r. 1991 habilitoval na docenta (v odbore skladba i hudobná teória), v r. 1997 získal titul profesora; niektoré z prednášok a seminárov so študentami spracoval do písomnej podoby, predniesol na domácich i medzinárodných vedeckých konferenciách a sympóziách. Väčšina z nich je publikovaná v zborníkoch.

Do knihy **Cesty za hudbou a k hudbe** hudbe sme spoločne vybrali najzávažnejšie texty, ktoré boli v minulosti publikované alebo odzneli ako referáty. Sú síce na jednej strane štýlovo i žánrovo rôznorodé a z rôznych období (najstaršia štúdia je z roku 1966, dve „najmladšie“ z roku 2014), na druhej strane pozorný čitateľ určite postrehne postupne sa vyvíjajúcu, ale pritom jednotnú obsahovú niť, postoj, názor autora, ktorý je stály, nemení sa a nie je poplatný žiadnej dobe, móde či ideológii...

Rozčlenené sú do niekoľkých blokov. Nesledujeme prísne chronologický vývoj, skôr obsahové zameranie. Úvodný blok, ktorý sme si sami pre seba nazvali „introdukciou“, tvoria esteticko-filozofické úvahy o vzťahu skladateľ – poslucháč, o pôsobení hudby a jej zmysle. Druhý blok je akoby sondou do vývoja slovenskej profesionálnej hudobnej kultúry od polovice 60. rokov 20. storočia až do prelomu začiatkom 90. rokov, kedy sa vrátil na HTF VŠMU a začal stavať koncepciu vlastnej percepčnej analýzy hudobného diela. Tejto je venovaný tretí blok, ktorý obsahuje výber analýz z obdobia jeho pedagogického pôsobenia³; do štvrtého bloku sme zaradili reflexie vlastnej skladateľskej tvorby a do po-

1 Viac in: Eva Čunderlíková: Klíčené semienok – tvorba Juraja Hatríka a jej hudobno-pedagogické kontexty, H plus 2013.

2 Viac v knihe Hlas pamäti – portrét skladateľa Juraja Hatríka, H plus 2003.

3 Úvodná štúdia Percepčia ako základ a východisko pre analýzu hudobného diela je spracovaním Hatríkovej inauguračnej prednášky (1997).

sledného, piateho bloku štúdie na všeobecnejšie témy, úvahy a recenzie. V závere knihy nájdeme niekoľko kritických či polemických textov na tému súčasného vývoja hudby, hudobného či spoločenského života, ukončené výberom štyroch fejtónov, ktoré pod jednotiacim názvom *Con brio* uverejňoval v časopise *Hudobný život* v rokoch 2003 – 2004.

Juraj Hatrík je predovšetkým skladateľ a literárne disponovaný hudobný teoretik, hĺbkovo uvažujúci tvorca. V jeho textoch dominuje myslenie o hudbe, a to nielen výrazové či štrukturálne, ale aj v širších kontextoch života človeka, spoločenského vedomia, spoločenských či vedných disciplín (a to nielen umenovedných či humanitných vied). Je všeobecne známy a tradovaný jeho vzťah k literatúre, objavuje sa to všade – že jeho skladby majú spravidla mimohudobnú inšpiráciu či priamo obsah. Nie je to také priamočiare, ako sa zdá: jeho celoživotné snaženie vo všetkom čo robí, je hľadanie komplexnej pravdy o človeku; hľadanie samého seba, svojej úlohy v živote, hľadanie zmyslu svojej existencie v tvorbe a jej vplývaní na druhých. Preto v jeho skladateľskej tvorbe je všadeprítomný boj dobra a zla, morálne posolstvo, utrpenie i úľava v kráse melodickéj línie či harmónie. Odráža sa to i v predkladaných textoch, ktoré sú v knihe uverejnené zväčša v pôvodnej autorskej verzii a v niektorých detailoch sa môžu od pôvodne uverejnených, redakčne upravených odlišovať.

Eva Čunderlíková
október 2016

Obsah

- 9 Na úvod
Hra na pravdu
- 11 **Otázniky a výkričníky** (úvaha)
- 13 **Hudba ako súčasť zmysluplného života** (úvaha)
- 22 **Zátišia s husľami** (úvaha)
- 25 **Dirigenti - Sólisti - Teleso** (Tri dialógy Juraja Hatríka s Kamilom Vyskočilom nad jeho fotografiami)
- 32 **O slovenskom národe a jeho kultúre** (rozhovor J. Hatríka s O. Ferenczom)
- 36 **Poznámky k analýze – Ferenczyho Shakespearovské sonety**
- 44 **X. a XI. symfónia Alexandra Moyzesa**
- 51 **Tvorca a strážca harmónie** (Eugen Suchoň)
- 54 **Ján Cikker: Orchesterálne štúdie k činohre**
- 59 **Jozef Kresánek: I. orchesterálna suita**
- 60 **Dezider Kardoš: III. sláčikové kvarteto op. 49**
- 63 **Cesty Slováka k sebe samému...** (Dezider Kardoš)
- 66 **Ivan Hrušovský: Canticum pro pacem**
- 68 **Tadeáš Salva: Requiem aeternam**
- 70 **Jozef Sixta: Štyri orchesterálne skladby**
- 72 **Úvaha nad Asynchroniou Jozefa Sixtu**
- 76 **Nad III. sláčikovým kvartetom Jozefa Podprockého**
- 79 **Ilja Zeljenka**
- 80 **Cesta od bunky k organizmu (I. Zeljenka: 2. klavírna sonáta)**
- 94 **Juraj Beneš k 2. marcu 2000**
- 97 **Nad opadaným listím jesene 70**
- 101 **Dve načretia do hlbín** (marginália k Týždňu novej slovenskej hudobnej tvorby '87)
- 103 **Percepcia ako základ a východisko pre analýzu hudobného diela** (sedem marginálií k problematike hudobnej analýzy – štúdia)
- 114 **Metafora ako most medzi hudobným zážitkom a hudobným pojmoslovím** (štúdia)
- 121 **Hummel: Klavírne sonáty** (text na CD)
- 126 **Monotematizmus či komplementarita?** (niekoľko poznámok na margo využitia sonátového princípu v Beethovenových klavírnych sonátach)
- 132 **Cikkerov a Beethovenov „Coriolan“** (niekoľko poznámok)

-
- k metaznakovým súvislostiam medzi *Hommage à Beethoven (Coriolan)* Jána Cikkera (1970) a predohrou op. 62 *Coriolan* L. van Beethovena)
- 138 **Pahorok Hisarlik v krajine Chopinovej hudby** (marginália k analýze vybraných prelúdií z op. 28)
- 143 **Znaková štruktúra hudobnej reči Clauda Debussyho v obrazoch ženských charakterov** (analytický pohľad na *Prelúdium č. 8 (Dievča s vlasmi ako lan)* pre klavír z I. dielu *Prelúdií* a na 2. pieseň z cyklu *Tri balady F. Villona* pre hlas (tenor) a orchester)
- 149 **Ako si Béla Bartók za 87 sekúnd uctil J. S. Bacha a R. Schumanna** (štruktúrácia symbolu a symbolizácia štruktúry v č. 79 a 80 z III. zošitu *Mikrokozmu*)
- 156 **Romantizujúce autorské ego a opravný princíp analýzy** (marginália k významovej analýze *Prelúdia a fúgy d mol*, č. 24 Dmitrija Šostakoviča a interpretačným koncepciam D. Šostakoviča a Keitha Jarretta)
- 159 **14. symfónia Dmitrija Šostakoviča – katedrála na tému „Smrť“** (D. Šostakovič: *14. symfónia – baladická poéma o láske a smrti*)
- 165 **Tradičná symbolika zla a jej syntagmatizácia v kantáte *Seid nüchtern und wachet!* Alfreda Schnittkeho**
- 176 **Zlo vstáva, zdá sa, zlo je tu do frasa!** (duo TUCAN a jeho pesničky)
- 179 **O večných pochybnostiach** (rozhovor N. Hrkovej s J. Hatríkom)
- 185 **Večná hra** (pokus o stručný výklad hlavných princípov vlastnej zborovej tvorby)
- 189 **Dva póly rúfusovskej inšpirácie** (malá úvaha skladateľa nad dvomi vlastnými partitúrami)
- 192 **Denník Táne Savičevovej** (ohliadnutie po rokoch)
- 195 **Hovoríme so skladateľom Jurajom Hatríkom** (rozhovor L. Šustykevičovej s J. Hatríkom)
- 199 **Predohra k nenapísanej skladbe** (marginália k vlastnému dielu *Klzisko 1951*)
- 202 **Prelúdium s dedikáciou pre organ sólo** – Padlému hrdinovi
- 204 **Autentické texty v mojej zborovej a vokálno-inštrumentálnej tvorbe** (vcítienie – rekonštrukcia – imaginácia)
- 209 **Mizanscéna ako hudobný druh** (marginália k vlastným dielam)
- 214 **Opera a dnešok** (štúdia)
- 220 **Etnicita ako vnútorný princíp človeka** (marginália k ontológii Príslušnosti)
- 224 **Priestor a čas v hudbe ako synestetické metafory** (štúdia)
- 228 **Úvaha** (príspevok do ankety a tému „Medzi umením a vedou“)

- 230 **Idú ešte múdrosť a veda spolu?** (malá úvaha skladateľa k noetickému aspektu reflexie a autoreflexie hudby)
- 239 **Igor Stravinskij: Hudobná poetika – Kronika môjho života** (recenzia)
- 243 **Svedectvo, pamäti D. Šostakoviča – zaznamenal Solomon Volkov** (marginália vďačného čitateľa)
- 248 **Nová slovenská hudba ako triedený odpad?** (malý pokus o polemický kontakt)
- 251 **Osem dní spolupatričnosti** (festivalový zápisník)
- 260 **CAravenGE ... cesta, či klietka?** (zopár otázok do diskusie)
- 263 **Bav ma!** (con brio o jednej droge)
- 266 **O sile a jemnosti** (con brio)
- 269 **Kašliareň** (nesuchoňovský obrázok zo Slovenska)
- 272 **A predsa sme sprayeri** (con brio o ozónovej diere)
- 275 **Obrazová príloha**
- 303 **Menný register**

NA ÚVOD – po štyridsiatich siedmich rokoch...

Pri mapovaní „ciest za hudbou a k hudbe“ som medzi rôznymi staršími textami našiel aj krátku črtu, zachycujúcu zdanlivo odťažitý, ale intenzívny súkromný zážitok...

Jej názov i pointa však už vtedy a tým skôr z odstupu po dlhých rokoch presahujú púhu osobnú skúsenosť...

Doliehajú na mňa ako posolstvo z doby, kedy som v prvých mesiacoch roku 1969 akoby „zo vzduchu“, z púhej atmosféry toho, čo sa začalo diať so mnou i s niektorými ďalšími kolegami a priateľmi počas rozkladu dubčekovskej ilúzie (veril som jej, bol som jej oddaný) pocítil, že náš život narazil a že sa všetko mení...

Odrazu sme stáli na prahu dlhého, ťažkého a hanebného obdobia tzv. „normalizácie“. Naše mysle i srdcia začala zahaľovať temnota doby, v ktorej šlo o pokorenie a poníženie postojov, ktorým sme – obklopení rozpínajúcou sa spoločenskou lžou a diskrimináciou našej umeleckej práce, našej viery v možnosť dobrej a spravodlivej existencie – boli oddaní a zasvätení...

Lahkomyselná a exhibicionistická predstava o „hre na pravdu“ (ku ktorej má najmä sebavedomá mladosť vždy dosť blízko) sa trvale a vlastne po celý môj život dodnes kryštalizuje a premieňa na túžbu po skutočnej, do hĺbky žitej a prežívanej pravdivosti. Zážitok a prežívanie všetkého, čo sa už vtedy dávno núkalo mladej duši ako východisko poznania, sa mi stali základným, trvalým kritériom, s ktorým som sa snažil približovať k poznávaným a skúmaným problémom, osobnostiam, dielam – pri „cestách za hudbou a k hudbe“...

A tak poučenie zo zdanlivo osobného, súkromného zážitku nadobudlo vyšší zmysel a prekračuje, presahuje svoj pôvodný rozmer a hranice, meniac sa na poznanie, uplatňovaním ktorého som sa vlastne – v snahe uniknúť predstieraniu, pózam a lži – vždy snažil a dodnes snažím o sebazachovanie, záchranu vlastnej integrity...

Juraj Hatrík

Bratislava, september 2016

Hra na pravdu

[Hudobný život č. 17/1969]

Je taká hra. Hra na pravdu. Vždy ma dráždila už svojím rozporným názvom. Hra ako predstieranie určitých situácií, hra ako kladenie pravidiel, ktoré možno kedykoľvek zavrhnúť alebo sa im znovu podrobiť – a pravda. Pravda, to slovo s dvoma tvár-

mi; jednou odvrátenou, na ktorú nevidíme, vysielame k nej podarené i nepodarené sondy, aby sme ju poznali, ale neprestávame o nej snívať a druhou, ktorá sa na nás šklabí vlastnou prázdnotou, relatívnosťou všetkého, čo sa pokúšame robiť alebo prenášať na iných.

A raz sme v istej spoločnosti hrali túto podivnú hru. Spočiatku som si myslel: dobre, nastane uvoľnenie, strasieme masky a rozpaky, staneme sa partiou sprisahancov, ktorí poskladajú drobné mince svojich zatajovaných malých pravdičiek, aby si kúpili jedno pekné, veľké vzájomné porozumenie. A nastal – pravý opak. Padal na nás chlad a malichernosť toho, čo sme mámili jeden z druhého. Vlastná vina začala páliť ako stará jazva a to, že sme ju schladzovali vzájomnými priznaniami a odhaľovaniami ju rozpaľovalo ešte viac.

Nedobre a smutne skončila táto hra na pravdu. Ja osobne som sa z nej musel vyspávať ako z opice, musel som spomienku na ňu otriasať ako odpornú, vlhkú pavučinu. Nie preto, že sa mi dotkla svedomia, skôr ma akosi vnútorne poranila a ponížila. Myslím si totiž, vedený touto i mnohou inou skúsenosťou, že nie je pravdou bezohľadné dávenie vlastných hriechov a komplexov pod nohy tým, ktorých chcem k sebe pripútať viac ako iných, pretože mi na nich viac záleží. A nie je lžou, ak naspäť prehltnem kyslosť a horkosť vyvrhnutého svedomia alebo ju vyplujem ticho a bez svedkov za hustým krovím, aby som druhým, tým, ktorých chcem k sebe pripútať, lebo mi na nich záleží, položil do tváří uľahčenie a porozumenie, ktoré som si sám pre seba i pre nich v ťažkej chvíli vykúpil.

Viem, že je to zasa len tá zahmlená tvár malej subjektívnej pravdy a zhrozil by som sa, keby si to niekto vykladal ináč. Len jedno by som chcel tvrdiť s naprostým presvedčením, že to platí vo svete človeka, vo svete vytvorenom človekom – **na pravdu sa nemožno hrať**. Nech je rozdrobená na tisíc odleskov jedinej vzdialenej a odvrátenej tváre žiarivého absolútna, ktoré nevidíme, neuvidíme, ale z ktorého sálajúce teplo povrchom srdca predsa len cítime, nech je akákoľvek, nemožno sa na ňu hrať, neslobodno sa na ňu hrať, **treba ju žiť**.

Aby som nezabudol. Kamarát, ktorý vtedy na tom nepodarenom večierku najslabšie mlátil svojou úprimnosťou hlavy našich učupených hriechov a tajomstiev, bol na druhý deň u nás doma. Sedel so mnou a s mojou ženou pri káve a strašne zaujímavo rozprával o svojich cestách po cudzine a ešte o čomsi, ale už som zabudol o čom. Bol mi vtedy oveľa bližší ako deň predtým, pri hre na pravdu...

Juraj Hatrík

Cesty za hudbou a k hudbe

Vydalo vydavateľstvo H plus Bratislava v roku 2016

Zodpovedná redaktorka: Eva Čunderlíková

Vydanie: prvé

Náklad: 200 výtlačkov

Tlač: Michelangelo, Nitra

ISBN 978-80-88794-61-5